

ПОСТАТІ, ЯКІ ПОЄДНАЛИ ПОДІЛЛЯ ТА ДОНБАС

Надія Темірова,

доктор історичних наук, професор,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса,

професор кафедри історії України
та спеціальних галузей історичної науки

ORCID: 0000-0003-1918-2054;temirova600@gmail.com

Україна в її сучасних державних кордонах формувалася протягом тривалого часу. Як наслідок, на її теренах історично склався цілий ряд історико-географічних областей. Серед них, зокрема Поділля та Донбас. Перше розташовано у центральній частині, другий – на Південному Сході держави. Віддаленість у майже 800 км, звичайно, позначилася на особливостях поступу кожного з них у минулому, проте значно більше їх поєднує в один історичний простір. Серед таких консолідаційних чинників чи не найпотужнішим є людський. До нього привернемо увагу на прикладі трьох непересічних особистостей – Юхима Сіцинського, Миколи Леонтовича, Василя Стуса. Всі вони народилися на Поділлі, але певну частку свого життя пов'язали з Донбасом. Історія обох регіонів має наразі надзвичайно розлогу історіографію, проте історичні зв'язки між ними не опинялись у фокусі спеціальних досліджень. Отож, метою цієї розвідки є виокремлення в діяльності названих визначних українців сюжетів, пов'язаних із Донецьким регіоном.

Юхим Йосипович Сіцинський народився 27 жовтня 1859 р. в селі Мазники Подільської губернії (нині Деражнянського району Хмельницької області) у родині священника. 1870 р. він вступив до Кам'янецького духовного училища, згодом закінчив Подільську духовну семінарію в Кам'янці-Подільському та Київську духовну академію, здобувши ступінь кандидата богослів'я. Після завершення навчання та одруження у 1885 р. Юхим Сіцинський переїхав у місто Бахмут, де обіймав посаду вчителя російської, церковної, латинської мов у місцевому духовному училищі. У 1888–1889 рр. він був членом Правління та діловодом закладу. За свою службу

він отримував зарплатню у 900 руб. та утримання квартири в обсязі 180 руб. на рік. Про нього повідомлялося: «Сіцинський був дуже працьовитий і відданий науці діяч. Під час перебування вчителем училища він займався археологічними дослідженнями та посилав статті до "Подільських Єпархіальних Відомостей". Останнім часом звістки про його праці з слов'янських старожитностей з'явилися на сторінках "Історичного вісника" за 1890 р. Знавці покладають на нього надії як на майбутнього вченого археолога» [1, с. 134].

1889 р. родина Сіцинських повернулася на Поділля. Тут Юхим Йосипович ініціював створення музею старожитностей, який започаткував Державний історико-культурний заповідник у Кам'янці-Подільському, став членом Подільського історико-статистичного комітету, членом Історичного товариства Нестора-літописця, дійсним членом НТШ, Українського наукового товариства в Києві, Київського товариства охорони пам'ятників старовини та мистецтва, протоієреєм Кафедрального собору, викладав у Кам'янець-Подільському державному університеті, а у 1920–1926 рр. – Інституті народної освіти. Він є автором понад 180 опублікованих праць, серед яких узагальнюючі роботи з історії Подільського краю, зокрема, «Нариси з історії Поділля», «Оборонні замки Західного Поділля XIV–XVII ст.» та інші. Чималу увагу приділив дослідженню Трипільської культури на Поділлі. У 1920–1930 рр. Ю. Сіцинський зазнав переслідувань з боку радянської влади, зокрема, у 1929 р. 70-літнього науковця арештували у сфабрикованій справі «Спілки визволення України». Йому, як багатьом іншим, було висунуто традиційні звинувачення: «контрреволюційна петлюрівська діяльність і агітація» [2, с. 12]. У в'язниці він провів вісім місяців. Потім протягом трьох років працював у Києво-Печерському музеї. За цей час його будинок у Кам'янці-Подільському було конфісковано, бібліотеку, яку він збирав протягом усього життя, розкрадено. Це для нього стало серйозним ударом і завдало шкоди здоров'ю [3]. Помер учений 7 грудня 1937 р. [2, с. 13]. По смерті його творчу спадщину було вилучено з обігу, а почала вона повертатися до читачів у незалежній Україні. Лише у 2016 р. в рамках декомунізації вулиці М. Ватутіна у Кам'янці-Подільському було надано ім'я Юхима

Сіцинського. Його діяльність на Донеччині наразі не вшановано в жодному форматі.

Микола Дмитрович Леонтович народився 1 грудня 1877 р. у селі Монастирок Подільської губернії (нині Неміровського району Вінницької області), в сім'ї священника. Раннє дитинство пройшло у селі Шершнях Вінницького повіту. Музична освіта, розпочата в Немирівській гімназії та Шаргородському духовному училищі, була успішно продовжена у Кам'янець-Подільській духовній семінарії, де Леонтович упродовж усіх років навчання керував семінарським хором. Після закінчення навчання, 22 березня 1902 р., Микола одружився, мав доньку.

Восени 1904 р. Микола Дмитрович залишив Поділля і переїхав на Донбас, на станцію Гришине, де влаштувався викладачем співу та музики у місцевій залізничній школі. Тут під час революційних подій 1905 р. він організував хор робітників, який виступав на мітингах проти російського самодержавства: «У виконанні тисячоголосі маси, переважно робітників-залізничників, зустрічає на ст. Гришине ешелон революціонерів "Марсельезою"». Він демонстративно відмовлявся співати з хором царський гімн на відзнаку маніфесту 17 жовтня. Натомість влаштовував концерти інтернаціональної музики, до яких сам готував репертуар. Так, у його обробці з'явилися єврейські, польські, вірменські, російські народні пісні. Така досить виразна демократична позиція М. Леонтовича скоро привернула увагу царської поліції та жандармерії, через що йому довелося тікати з Донбасу, повернувшись до Поділля. Там він зупинився у Тульчині, де працював педагогом у місцевих школах [4, с. 15–16]. Коли він від'їжджав з Гришиного, місцеві жителі подарували йому фотоальбом за 1908 р. із підписами та світлинами хористів його колективу, який зберігається в музеї Леонтовича у Тульчині на Вінниччині. М. Леонтович же на пам'ять про себе залишив гришинцям дерев'яну цукорницю, на якій зображено ластівку – щедрика, який летить [5]. Життя талановитого українця обірвалося в ніч на 23 січня 1921 р., коли був убитий агентом ВНК у селі Марківка Гайсинського повіту. Саме ж ім'я Леонтовича було «визнане неактуальним для радянської доби» і фактично лишалося таким до середини 1950-х рр.

Сьогодні у Тульчині Вінницької області працює Меморіальний музей Леонтовича, у 1977 р. відкрито музей музиканта у с. Марківка неподалік місця його поховання, ім'я Леонтовича має Вінницьке училище мистецтв і культури. В Тульчині у листопаді 2019 р. було проведено «фестиваль "Щедрика"» [6]. На Донеччині увагу на творчість Леонтовича почали звертати не так давно. На честь 100-річчя з дня народження композитора у 1977 р. його ім'я було присвоєно дитячій музичній школі міста Красноармійська (колишнє Гришине, а нині – Покровськ). У її приміщенні створено музей композитора. У Покровському історичному музеї представлено фотодокументи, спогади гришинців про перебування Миколи Дмитровича в місті, особисті речі. Про покровський період у його житті нагадують меморіальні дошки, встановлені на будівлі залізничної школи, де він учителював, і приміщенні залізничного вокзалу. 2018 р. на вході до парку «Ювілейний» встановили двометровий пам'ятник композитору. Ім'я Леонтовича увічнено в назві однієї з вулиць Покровська, як і в багатьох інших містах і селищах України. Значущість Миколи Леонтовича беззаперечною є не лише для Поділля чи Донбасу, але й для всієї України. А найвідоміше творіння «Щедрик» має світове визнання.

Чи не найсимволічнішим видається поєднання двох регіонів особою Василя Стуса. Він народився у с. Рахнівка Гайсинського району Вінницької області 6 січня 1938 р. у селянській родині. Аби уникнути примусової колективізації його батьки переселилися до м. Сталіно, де батько розпочав працювати на хімічному заводі. Тут Василь закінчив середню школу та вступив на історико-філологічний факультет Сталінського педінституту, де розпочалося формування його активної громадянської позиції.

Письменник і поет Олег Орач, який навчався у цьому ж педінституті, але на три курси молодшим, згадував, що Василь жив у своїх батьків, маючи більш-менш влаштований побут, але заздрич «нашій студентській козаччині» у гуртожитку. У Стусів у хаті завжди було гостинно: «Таке не штучне, не підкреслене щось, а природна селянська українська гостинність». У студентські роки він дуже багато читав. На відміну від багатьох однокурсників, не тільки грав у футбол, а більше сидів за книжками в обласній

бібліотеці. Вирізнявся надзвичайною працьовитістю, що відзначали й викладачі. Він був наймолодшим на своєму курсі, тому завершив здобуття вищої освіти у віці 21 року. У студентські роки В. Стус долучився до літературного об'єднання «Обрій» [7, с. 225–229]. По завершенні навчання у 1959 р. працював учителем на Кіровоградщині, служив у лавах збройних сил, а на початку 1960-х рр. викладав українську мову та літературу в одній зі шкіл, працював у шахті, був літредактором газети «Соціалістичний Донбас» у Горлівці на Донеччині. Зі вступом до аспірантури восени 1965 р. розпочався київський період, протягом якого В. Стус проявив себе як громадянин, небайдужий до України, принципово відстоюючи свою позицію, за що переслідувався й був закатований радянською владою. Отож, Вінниччина – місце народження В. Стуса, на Донеччині відбулося формування його особистості, викристалізувався його поетичний дар, у поліетнічному середовищі сформувалася потреба захищати українську мову та культуру.

Вшанування славетного земляка і на Вінниччині, і на Донеччині розгорнулося лише на початку 2000-х рр. У вересні 2002 р. у Вінниці відбулася урочиста церемонія відкриття пам'ятника В. Стусу на однойменній площі. У 2007 р. на під'їзді до рідного села поета – Рахнівки встановлено пам'ятний знак із барельєфом. У Донецьку 2001 р. на фасаді філологічного корпусу Донецького національного університету встановлено барельєф на його честь, проте пам'ятний знак було знищено окупаційною російською владою у травні 2015 р. 2002 р. у Горлівці засновано Донбаський історико-літературний музей Василя Стуса. Через десять років частину експонатів музею – фотографії, публікації, книги, картини – було переміщено до Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Н. К. Крупської. Основна ж частина експонатів, які стосуються життя поета та його правозахисної діяльності, залишалась у Горлівці, перебуваючи на балансі заводу «Еластомер». Але ні монументу, ні повноцінного музею В. Стуса на Донеччині так і не було створено [6; 8].

Отже, наведені три життєві сценарії, в яких перетнулися Поділля та Донбас, засвідчують єдність українського простору, в якому, незалежно від географії, творився український вимір історії. У ньому перетиналися спільні для українського загалу потреби, відповіддю на

які й стала діяльність Ю. Сіцинського, М. Леонтовича, В. Стуса. Не випадково пам'ять про них була занедбана за радянської доби, коли український нарратив піддавався жорсткому дозуванню. Ситуація зі вшануванням цих імен зрушилась у роки незалежності. Проте і на сьогодні вона далека від ідеальної. На Поділлі, а особливо на Донеччині необхідно пропагувати імена українців, які робили внесок у їх розвиток, вкотре наголошуючи на історичній соборності сучасної України.

Бібліографічні посилання

1. Бутовский А. И. Историческая записка о Бахмутском духовном училище за 60 лет. Бахмут, 1893.

2. Сіцинський Ю. Поділля під владою Литви / упор. Д. Вашук., М. Мошак. Кам'янець-Подільський, 2009. 160 с.

3. Музей Стуса переїхав на ПМЖ в бібліотеку імені Крупської. URL: <http://m-ns.org/culture/muzej-stusa-pereexal-na-pmzh-v-biblioteku-imeni-krupskoj-0022258> (дата звернення: 09.01.2013).

4. Грінченко М. О. М. Д. Леонтович. *Леонтович М. Д. Збірка статей та матеріалів*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1947. С. 11–37.

5. Іванова В. «Щедрик» з Донбасу: Чи народилася у Покровську найвідоміша різдвяна мелодія. *Деро Донбас*. URL: <https://dn.depo.ua/ukr/dn/tayemnicya-schedrika-chi-spravdi-donbas-batkivschina-vseshitno-vidomoyi-melodiyi-20190104895093> (дата звернення: 13.12.2020).

6. У Тульчині відбувся масштабний фестиваль легендарного «Щедрика». *Myvin*. URL: <https://www.myvin.com.ua/news/7731-u-tulchyni-vidbuvsia-masshtabnyi-festyval-lehendarnoho-shchedryka> (дата звернення: 21.11.2019).

7. Орач О. Нецензурний Стус. Кн. у 2-х ч. Ч. 1 / упор. Б. Підгірного. Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. 336 с.

8. Музей імені Василя Стуса в Горловке. Музеи Донецької області. URL: <https://donbass-info.com/content/view/2646/2653/> (дата звернення: 25.12.2022).